

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן ב

גדר האיסור של הליכה אחורי אשה ובנוגע לזה"ז = לזמן הזה = ב"ה. כ"ד תשרי תשכ"ו. ירושלים עיה"ק תובב"א.
למע"כ ידי"ג הגאון הגרש"ז אויערברך שליט"א ראש ישיבת קול תורה אחדשכתר"ה באהבה וכבוד.

באחת הפגישות לפי זמן מה שאלני כתר"ה מהו הגדר של האיסור להלך אחורי אשה, ואם זה שייך גם בעליה לאוטובוס, ולפעמים קורה שאשת אדם גדול מחכה ג"כ לעלות לנסוע האם יש להמנע מלכבדה לעלות קודם משום חשש האיסור של הליכה אחורי אשה. ונדברנו מדברי הריטב"א בסוף קדושין שנזכר גם בפ"ת אה"ע סי' כ"א סק"ג, ולא עלה בידינו דבר ברור.

(א) והנה ראה זה מצאתי כעת דבר נפלא בזה בלקט יושר חיו"ד, אגב עיוני בו בקשר לענין אחר, והוא זה. דבסי' שע"ו בסופו כותב בשם רבו התה"ד ז"ל: ואמר שמותר לילך אחר אשת חבר או אחר אמו משום דבזמן הזה אינו אנו מזהרין כ"כ מלילך אחר אשה עכ"ל. ולכאורה מופלאים המה דברי לקט יושר אלה ואין להם כל הבנה, דמאי שנא אשת חבר מאשה דעלמא? והאם בהליכה אחריה אין גבה אותו חשש הרהור שחיישינן בזה על אשה דעלמא?

על כן עלה בדעתי לפרש דאולי כוונת התה"ד היא על דרך- האופן ששאל כתר"ה, והיינו בהיכא שיש בההליכה אחר אשת החבר משום חלוקת כבוד לה בתור אשר חבר, ועל כן התיר התה"ד להלך אחריה בהכריעו דעשה דכבוד התורה עדיף. וכן זה שכותב או אחר אמו כוונתו, אחרי אמו של המהלך והעדיף בזה על כן ג"כ מצות כיבוד אמו, דבחבר מצינו רק שאמרו דאשת חבר כחבר ולא גם באמו [או התיר באמו מפני שבכלל אין בהילוך אחריה כ"כ הרהור].

(ב) אך עדנה צריך עיון סיום דברי הלקט יושר, במה שמנמק הטעם דמותר מפני דבזמן הזה אין מזהרין כ"כ מלילך אחר אשה, דבמה נשתנה הדין בזה בזמן הזה? האם אכשור דרא?

ונראה לומר דאולי כוונתו בזה כדמצינו בשו"ת רדב"ז ח"ב סי' תש"ע (והתשובה מוזכרת בקצרה גם בבאה"ט אה"ע סי' כ"א סק"ב ופ"ת סק"א) שעלה בשם בדעת השואל לחלק בזה ולומר שדין האיסור של הליכה אחורי אשה לא ינהוג בארצות אשר הנשים הולכות מכוסות מכף רגל ועד ראש ואין נגלה ממנה דבר שיוכל האדם להסתכל בו, והגם הדרב"ז בדברי תשובתו שם דחה חילוק השואל בזה בנימוק דלא נתנו רז"ל דבריהם לשיעורין אלא כל הנשים שוות וכל המקומות שוים, וגם מפני, דאין הטעם בזה משום שמסתכל במקום המגולה ממנה אלא עיקר הטעם הוא מפני שיבוא לידי הרהור על ידי הלכה ותנועותיה כיעו"ש, אבל יתכן שהתה"ד כן סבר שיש מקום של צידוד קולא בזה ועל כן הכריע להקל עכ"פ באשת חבר (שבדאי ג"כ הולכת מכוסה לגמרי מבלי שנגלה ממנה דבר) שישנו נגד זה גם עשה דכבוד תורה, וכן במקום כיבוד אמו [או משום דגבי אמו אין בכלל כ"כ חשש הרהור].

[ואגב. תמוה בעיני על הדרב"ז שם שכותב הטעם שאמרו בברכות ד' ס"א דלא יהלך אפילו אחורי אשתו, דהוא מפני הרהור ובאשתו נמי איכא הרהור ע"ש, וזה חידוש גדול לומר דבאשתו איכא בכה"ג משום הרהור. ורש"י שם בברכות מפרש הטעם בזה רק דהוא משום דגנאי הדבר. וברמב"ם ושו"ע לא נפסק מזה בכלל. ויעוין באוצה"פ סי' כ"ג אות ח' סק"ד ויש להאריך].

(ג) ועוד יש לומר דכוונת התה"ד היא בכזאת, דלכן שאני זמן הזה מבזמן הקדום, משום דבזמן הקדום לא היתה האשה רגילה ללכת ברחובות קריה והיתה יושבת בירכתי ביתה, וכדברי הרמב"ם בפ"ג מה' אישות הי"א שאין יופי לאשה אלא לישוב בזוית בזה רק דהוא משום דגנאי הדבר. וברמב"ם ושו"ע נפסק ברמ"א באה"ע סי' ע"ג סעי' א' דאשה לא תרגיל עצמה לצאת הרבה שאין יופי לאשה אלא לישוב בזוית ביתה. ולכן הפגישה וההילוך אחריה ברחוב היה מביא ביותר לידי הרהור, אבל משא"כ בזמן הזה שהמציאות לא כן, אלא האשה אינה יושבת בירכתי ביתה כבזמן הקדום ורגילין יותר בראית אשה ברחוב, לכן קלקלתם תקנתם דאין כ"כ עתה חשש הרהור בהליכה אחריה כפי אז ועל כן הקיל התה"ד משום ה"ט עכ"פ באשת חברו ובאמו כנ"ל.

ומעין האמור מצאתי בלבוש או"ח במנהגים שבסוה"ס בסעיף ל' שכותב לבאר שלכן אין נזהרין עכשיו מלברך שהשמחה במעונו במקום שאנשים ונשים רואין זה את זה, דאפשר משום דעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין האנשים ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ דדמין עלן כקאקי חיוורא מתוך רוב הרגלן ביננו וכיון דדשו דשו עיי"ש. אסיים בידידות ובאהבה מוקירו ומכבדו כרו"ע אליעזר יהודא וולדינברג.

תשובת ידידי הגרש"ז שליט"א על האמור ב"ה. מוצש"ק של פר' בראשית. אושר ושלום וכ"ט סלה לידי"ע ומכובדי הגאון המפורסם מוהר"א יהודה ולדנברג שליט"א. אב"ד פעה"ק ירושלים ת"ו.

קבלתי את יקרת מכתבו בערב שב"ק ונהניתי מאד ממה שמצא בלקט יושר, ואמינא לי' יישר ע"ז שהודיע לי מזה כי בשעת הדחק כבר יש על מי לסמוך. ובכוונת דבריו הנראים מקופיא כתמוהים מאד נלענ"ד כמ"ש כתר"ה בסוף דבריו אך קצת באופן אחר. כי מצד הסברה הי' נלענ"ד דמלשון השו"ע פגע אשה בשוק משמע דאין דרכן של נשים להיות בשווקים ורק על דרך מקרה פגע, וכידוע דלפנים הי' דרכן של נשים צנועות להיות בבית כדכתיב כל כבודה בת

מלך פנימה (ומפורסם מהח"ס דטעמא דנשים אין מדליקות לעצמן נר חנוכה הוא כדי שלא תעמודנה על פתח הבית הסמוך לרה"ר = לרשות הרבים), ולכן כשהולך כנגד אשה אין החשש גדול כי יתבייש להסתכל בה שהרי היא תרגיש בכך, משא"כ לאחריה שהוא רואה ואינו נראה חיישין טפי, ונוסף לזה גם נראה שבזמננו היא אפשר להזהר מלכת אחורי אשה משא"כ בזמננו הרי אף אם יברח מאחורי אשה ימצא תיכף את עצמו אחורי אשה אחרת, וכמדומה לי שנים מצויות ברחוב יותר מאנשים ומה גם בזמנינו שהפריצות מצויה הרבה ולצערנו הפרוץ מרובה על העומד ואין מתביישים להסתכל באשה גם בפניה, ולכן היא לע"ד במקום מצוה [או שצריך לעשות כן מצד הנימוס] אין טעם להחמיר בזמננו, ומשום כך שמח לבי מהמציאה שמצא, ואף שבזמן התה"ד המצב היה הרבה יותר טוב מבזמננו, אבל מ"מ יתכן שגם אז כבר היו הנשים מצויות בשווקים ורחובות ובכל מקום שהולך היא נמצאת תמיד אחורי אשה ולכן כתב להקל כן נלע"ד, וכיון דבלא"ה רגיל ביה טובא שפיר מסתבר להקל במקום מצוה. ביקרא דאורייתא ובכל חותמי טובה וברכה שלמה זלמן אויערברך.

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן לג

בדיני קימה בפני חכם ובפני אשת חבר

פסק השו"ע ביו"ד סי' רמ"ב סעיף י"ח "אם קראו לרבו לקרות בתורה בצבור אינו צריך לעמוד כל זמן שרבו עומד", וכתבו ע"ז הפרמ"ג באו"ח מ"ז סו"ס י"י קמ"א והגרע"א ביו"ד שם ז"ל דהטעם הוא מפני שהוא עומד במקומו הראוי לו, ותמוה, דהא מקור דין זה הוא מהשבלי-הלקט המובא בב"י, וז"ל בה' תפלה סי' מ"ג: יש מקומות שנהגו כשאדם חשוב עומד לקרות בתורה שעומדים בני הכנסת על רגליהם, אי נמי תלמיד לרב עד שישלים לקרות, ועל דבר זה נשאל גאון זצ"ל והשיב ששאלתם על מי שעומד מפני רבו אם צריך לעמוד כל זמן שרבו עומד, תדע שצריך אדם לעמוד מפני תלמיד חכם בתוך ארבע אמות וכיון שעבר ד' אמות ישב, ואם הוא רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו עומד מפניו כמלא עיניו, וכל זמן שרבו עומד או מהלך או רוכב צריך לעמוד על רגליו עד שיתכסה ממנו וכו', ואם הוא בבית הכנסת בצבור וקראו את רבו לקרות בתורה אינו צריך לעמוד על רגליו כל זמן שהוא עומד דצריך לאדם שיהא אימת צבור עליו וכל שכן במקום גדולים וזקנים, עכ"ל, הרי להדיא מבואר בדבריו דרק משום כבוד הצבור הוא דאינו חייב לעמוד ולא משום דהוה כעומד במקומו הראוי לו.

ובהשקפה ראשונה היא נלע"ד ליישב עפ"י מה שכתב שם השבלי"ל בהמשך דבריו: וגמרינן להא מילתא (דאינו חייב לעמוד מפני רבו עד שישלים לקרות) ממאי דאמר רב האי גאון זצ"ל דהא דאמרינן המתפלל כנגד רבו שאסור לא אמרו אלא ביחיד אבל בצבור אין לו לחלוק כבוד לרבו ומותר להתפלל כנגדו עכ"ל, והנה השו"ע שם בסעיף ט"ז מביא דין זה שלא להתפלל כנגד רבו ולא מחלק כלל בין יחיד לצבור, ואדרבה הב"י באו"ח סי' צ' אף שמביא חלוקה זה שבין יחיד לצבור משמיה דמהר"י אבוהב והאהל מועד אפי"ה אסיק "ולענין הלכה יש לחוש לזה אפילו בצבור", וגם הרמ"א בהג"ה שמעתיק דבריהם היינו נמי מטעמא אחרינא דכיון שכך הוא סדר ישיבתו לא יחשדוהו בצבור שמקבל אותו כאלוה אבל לא זכרו כלל טעם זה של השבלי"ל דצריך שתהא אימת הצבור עליו, ומעתה כיון דחזינן שהשה"ל לא גמר דינו אלא מחלוקה זה שבין יחיד לצבור שאין דעת הב"י ז"ל בזה כמותו, נמצא שצריכים בע"כ לומר דמה שפסק בשו"ע דאינו צריך לעמוד עד שישלים לקרות הוא לאו מטעמיה דצריך שתהא אימת צבור עליו אלא משום דחשיב כעומד במקומו הראוי לו.

אלא שעם כל זאת לבי בל עמי מפירוש זה בפסק השו"ע, ולכן נלע"ד גם דרך אחרת. דהנה דבר זה נראה ברור דאע"פ שהשה"ל סובר דבצבור צריך שתהא אימת צבור עליו ואין לו לחלוק כבוד לרבו אפי"ה הא חזינן דאינו פוטר מלעמוד אלא בשעה שהרב עומד ע"י שלחן הקריאה אבל בשעה שנעקר הרב ממקומו והלך לקרות ודאי שצריכים לעמוד אז מפניו, ולכאורה קשה דמ"ש מהא דהמתפלל כנגד רבו שסובר הוא עצמו שבצבור אין לו לחלוק כבוד לרבו, והנלע"ד פשוט דדוקא במתפלל כנגד רבו שהרב יושב על מקומו כאחד מן הצבור אז שפיר אמרינן דצריך שיהא אימת צבור עליו ולא להחשיב את רבו יותר מכל הצבור, משא"כ בשעה שהרב נאיד ממקום למקום ואינו כלל במקום קביעותו אז כיון שאין הרב עומד על מקומו כשאר הצבור אין זה פוגם כלל בכבוד הצבור בזה שהוא מכבדו אז יותר מכל אדם, וכיון שכן נראה גם בדעת השה"ל דעיקר הטעם שאין להתלמד לעמוד על עמדו עד שישלים לקרות היינו רק מהך טעמא שהרב עומד מיהת במקומו הראוי לו ואינו עומד שם דרך מקרה כעומד לפוש, ומה שהוסיף לומר דצריך לאדם שיהא אימת צבור עליו היינו לאשמעין שאין ראוי כלל להחמיר ולעמוד אבל אמת הוא שגם בלאו הך טעמא דאימת צבור היה פטור מלעמוד כיון דחשיב כאילו הרב עומד במקום קביעותו, משא"כ אם לא היינו חושבים את העמידה במקום הקריאה כעומד במקום קביעותו אלא היינו חושבים את הרב כפרוש ממקומו הקבוע וגרע כוחו מכל הצבור שכל אחד יושב לו על מקומו אז היה הדין נותן שהתלמיד צריך שפיר לכבדו בעמידה כל הזמן עד שישלים לקרות ויחזור למקומו הקבוע, ובפרט דלפי מה שהעתיק הב"י וגרס בשבלי"ל "וצריך" בוי ולא ככתוב בנוסחא שלנו "דצריך" כ"ש דאתי שפיר טפי הא דאמרן שאין זה עיקר הטעם. אלא שעדיין קשה טובא דמה טעם מחמיר הב"י במתפלל כנגד רבו בצבור אחרי שכבר הורה גאון להקל (אפשר שהוספה זו היא בשבלי"ל השלם ולא בזה שהיה למראה עיני הב"י, כנראה מדבריו שם).

גם עיקר החלוקה שבין עומד סתם לעומד במקומו הראוי, צריך עיון קצת דמנלן הך מילתא, והרי אפשר דמה שאמרו עד שישב במקומו היינו דוקא בישיבה ולא בעמידה, ואפי"ה אי אמרינן דבמקומו ממש סברא הוא שאין להצריך דוקא

ישיבה, מ"מ הרי אפשר שכל זה דוקא כשעומד עכ"פ במקום שמיחד לו גם לישיבה משא"כ בקורא בתורה שאין אותו המקום מיוחד אלא לעמידה ולא לישיבה בכה"ג מנלן שהתלמיד פטור מלעמוד כל זמן שרבו עומד אי לא משום אימת צבור, ונ"מ לפי"ז דבשעה שהחכם עומד ודורש יהא תלמידו חייב לעמוד כל הזמן כיון שהוא עומד במקום שאינו מיוחד לו כלל לישיבה, וחושבני דבכה"ג ליכא נמי טעמא דאימת צבור כיון שאינם מתפללים יחד אלא אדרבה באו כולם לחלק לו כבוד ולשמעו מה שהוא דורש.

והנלענ"ד דהנה הרמב"ם בפ"י מס"ת ה"י כתב "כל הרואה ספר תורה מהלך חייב לעמוד מפני ויהיו הכל עומדים עד שיעמוד זה שהוא מהלך בו כשיגיעו למקומו", והנה דבר זה נראה שאפי' אם הגיע זה שמולו לארון הקודש להצניעו שם אפי"ה חייבים ודאי כולם לעמוד עד שיכניסו ממש לתוך הארון ולא סגי כלל במה שהאוחז ביד כבר עמד מלכת כיון שספר התורה הרי עומד עדיין שלא במקומו הראוי, וכיון שכן נלענ"ד דמה שהאריך הרמב"ם ולא כתב סתם עד שיגיעו למקומו היינו לאשמעין שאם מוליך ס"ת ממקום למקום ע"מ להשאר עומד עם הספר ג"כ ליכא כלל חובת עמידה אחרי שהס"ת עומד במקומו הראוי ואינו עומד עם הספר כעומד לפוש וכמו"ש שם הפרמ"ג, ומעתה אף אם נאמר דהשה"ל מחמיר גם בעומד במקומו או שאינו מחשיב כלל את העמידה במקום הקריאה כעומד במקומו הראוי, מ"מ מדברי הרמב"ם הנ"ל שפיר משמע כדאמרן דכל שהוא עומד ע"מ לעמוד באותו מקום ולא לפוש הרי זה חשיב שפיר כעומד במקומו הראוי לו, ועיין בפרישה סי' רפ"ב סק"ד אבל כל דבריו שם הם רק להגירסא שבטור ולא כגירסא שבנוסחת הרמב"ם.

ב) ולענין הספק בבא חכם לתוך ד' אמותיו ונשאר עומד ומדבר עם אחד בעסקיו אם חייב הלה לישאר עומד על עומדו על זמן שהוא מדבר או לא, הנה מדברי השבה"ל הנ"ל לענין תלמיד בפני רבו משמע דאין שום חילוק בזה מדכתב "וכל זמן שרבו עומד וכו' צריך לעמוד על רגליו עד שיתכסה ממנו", ורק כשרבו קורא בתורה בביהכ"נ פטור מלעמוד מטעם הנ"ל, וגם הפמ"ג באו"ח שם כתב כן להדיא דעומד לפוש לא חשיב כלל כעומד במקומו הראוי וכמבואר נמי בכס"מ סוף פ"י מס"ת, וה"ה נמי בעומד ומדבר בעסקיו, מ"מ נלענ"ד דיש לחלק ולומר דדוקא בתלמיד שצריך לעמוד כל הזמן עד שיתכסה רבו מעיניו או ישב על מקומו אז הוא דלא מיפטר מלעמוד אלא דוקא כשעומד מיהת במקומו הראוי, משא"כ בחכם סתם דמיד כשעבר מכנגד פניו אינו צריך עוד לעמוד בכה"ג י"ל דכיון שהחכם פנה לעסקיו אע"ג דלא הוי כעומד במקומו הראוי מ"מ הרי זה כאילו עקר כבר מפניו ואינו חייב עוד לעמוד, וגם מסופקני דאפשר שבסתם חכם ליכא כלל חובת קימה אלא א"כ החכם מהלך או רכב דכמהלך דמי משא"כ בעומד יתכן שאפי' אם עמד לפוש אינו חייב לעמוד אלא ברבו מובהק או נשיא, ותימה גדול ראיתי שם בפמ"ג /באו"ח/ דמשמע שהבין בדברי הרמב"ם פ"ו מת"ת ה"ז דמה שאמר אחד עומד ואחד יושב קאי אחכם מדפירש כוונת הרמב"ם דהיינו "שלא במקומו ולפוש", וזה אינו כמובן למעין שם וצ"ע.

ג) ומהא דאמרינן בשבועות דף ל' ע"ב דביתיה דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן אמר היכי נעביד אי איקום מקמה מסתתמן טענתיה דבעל דינא, לא איקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר, א"ל לשמעיה צא ואפרח עלי בר אווזא ושדי אלואי ואיקום, ופריך הגמרא והאמר מר מחלוקת בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה (פי' דכיצד יעשה אם ישב בשעת גמ"ד אינו מקיים מצות כיבוד ואם יעמוד אינו מקיים מצות דיינים בישיבה), ומשני הגמרא דיתב כמאן דשרי מסאניה ואמר איש פלוני אתה זכאי וכו' (פרש"י, כלומר לא עומד ולא יושב אלא כאדם שמתיר רצועה מן הסנדל). ולכאורה משמע מכאן דצריך לעמוד בפני החכם (וה"ה בפני אשת חבר) כל זמן שהוא עומד, דאי נימא שאין צריך לעמוד אלא רק בשעה שבא לפניו ולא כשנעמד ועסוק, א"כ מאי פריך הגמרא, והרי כיון שעמד לפניו שוב אין צריך להשאר עומד כל זמן שהיא עומדת.

והנלענ"ד דביתיה דרב הונא כשבאה לדין ועמדה על מקום קבוע ודאי דלכו"ע ליכא כלל חובת קימה וכל אדם הנמצא שם רשאי שפיר לישב כל זמן שהיא עומדת לפני הדיינים, ובכוונת הגמ' שם נראה פשוט דשאני התם דכיון שעומדת לפניו ומחמתו אין זה דרך כבוד שתהא האשת חבר עומדת והוא יושב. והכרח גדול לזה מפרוש הכס"מ בהל' סנהדרין פכ"א ה"ג דסובר שבשעת משא ומתן הושיבוהו ורק על שעת גמר דין שהיא צריכה לעמוד על זה אמר היכי נעביד, דלפי"ז כ"ש דקשה טפי דהרי ברור הדבר דכיון שהושיבוהו תחלה א"כ היינו ודאי כעומד במקומו הראוי לו וכיון שכן מה סברא הוא לחייבו בקימה מפני זה שהיא חוזרת ועומדת לשעה פורתא, והלא נדון זה דומה לנשיא שנכנס לביה"כ שאין לו שם מקום קבוע דודאי שהקביעות לשעה נמי חשיב קביעות ואם שב וחזר ועמד ודאי ליכא כלל חובת קימה ואין זה חשיב כלל כעומד לפוש או כמדבר בעסקיו, ועל כרחך צ"ל דשאני התם דגרע טפי הואיל והיא עומדת לפניו ומדברת עמו ונמצא שמחמתו היא עומדת. גם חושבני דגבי אשת חבר אפילו אם בעלה היה נשיא או אב"ד ג"כ אין צריך לכבדה אלא כסתם חכם ולא יותר, וכיון שכן הרי אנן בעניותן לא ברירא לן אם יש חובת קימה גם בשעה שהחכם עומד ולא עובר. וגם נראה שעפ"י סברא זו יש ליישב מה שהביאו האחרונים שיטת האר"י זלה"ה שאין לעמוד כלל בפני אשת חבר ואף לעשות לה הדור אינו צריך שלכאורה הוא היפך הך סוגיא דשבועות, אבל להנ"ל אתי שפיר דשאני הכא דכיון שהיא עומדת ומדברת עמו ומחמתו היא עומדת הרי זה חשיב קצת כעין בזיון שיהא הוא יושב והיא עומדת, משא"כ כשהאשה הולכת לדרכה שפיר י"ל דאין נכון כלל לעשות הדור לאשה ולקום מפניה.